

Onvoorspelbaarheid moet je plannen'

Architect en stedenbouwkundige Floris Alkemade
over de ontwikkeling van Almere

(Foto OMA)

Almere is een stad die de wet van de remmende voorsprong mist. Ruimte is er volop, zowel in fysieke als in culturele zin. Vullen postmoderniteiten het vacuüm, of zijn er tekenen dat er gewerkt wordt aan een stad in de moderne zin des woords? Prognoses geven aan dat de stad in de Flevopolder de vierde of vijfde stad van Nederland gaat worden. Het Office for Metropolitan Architecture (OMA) ontwierp een plan voor het nieuwe stadshart van deze groeier in het stedelijke veld. Een gesprek met de projectdirecteur van OMA, Floris Alkemade.

GOZEWIJN BERGENHENEGOUWEN EN CASPER STELLING

Het Office for Metropolitan Architecture (OMA) is verantwoordelijk voor de ontwikkeling van het nieuwe stadscentrum van Almere. Is er bij OMA sprake van een visie of programma van waaruit gewerkt wordt?

"Als bureau willen we nadrukkelijk niet een bepaalde stijl ontwikkelen. We willen dat het antwoord dat we op een ontwerpogave geven een radicale afgeleide is van een diepgravende analyse naar het krachtenveld dat achter de eigenlijke vraag verscholen ligt. Dat wil niet zeggen dat we alleen maar pragmatisch omgaan met de wensen van de opdrachtgever. We proberen allereerst goed te begrijpen waar het werkelijk om gaat. Iedere opgave is wat dat betreft voor ons uniek en onze overwegingen gaan veel verder dan alleen de wensen van de opdrachtgever. Regelmatig stoken onze bevindingen dan ook niet met de verwachtingen. We besteden daarom veel tijd en energie aan het zo helder mogelijk uitleggen van onze visie. Binnen het bureau noemen we dat ook wel 'client education'. Het klinkt wat paternalistisch maar het staat voor een oprecht proces waarin ideeën worden uitgewisseld.

Deze beginfase is wellicht de meest essentiële fase. Daarin wordt bepaald waar het werkelijk om gaat en waar we ons mee bezig gaan houden. Het is voor ons dus belangrijk om niet met de antwoorden te beginnen, we proberen het moment waarop we beginnen te ontwerpen zo lang mogelijk uit te stellen. Schoonheid en esthetiek zijn in die zin bijproducten van een proces dat zich allereerst met andere zaken bezighoudt.

Kort samengevat zou je de ambitie van ons plan in Almere kunnen kenschetsen als het plan om stedelijkheid te introduceren in deze stad van alleen maar doorzonwoningen. Een poging om binnen de oersoep van eencelligen hogere organismes te ontwikkelen. Er zijn uiteraard wel beperkingen. Je wordt als architect voortdurend geconfronteerd met krachten die je niet kunt beheersen, maar die je op de een of andere manier wel moet zien te gebruiken om je eigen bewegingen te maken.

◁ *Uit het Masterplan Almere.*

We hebben dat wel vergeleken met een surfer in de branding die de kracht van de golven gebruikt, maar toch onafhankelijk daarvan zijn richting bepaalt.”

Een terugtrekkende overheid die ruimte maakt voor de markt is een vertrouwd beeld aan het worden. Hoe ziet de huidige wereld van het opdrachtgeverschap in de stedenbouw eruit?

“Steden zijn allemaal getekend door de krachten die hun ontstaan bepaalden. Bij oude steden was de verdedigbaarheid vaak dominant, of het schaamteloos etaleren van de rijkdom van heersers of koopmansfamilies. In de twintigste eeuw zijn veel stadsuitbreidingen geïnspireerd geweest door het socialistische gedachtegoed waarbij een heel scala aan modellen is ontwikkeld, soms utopisch maar altijd idealistisch. Na de bijna terloopse wereldwijde teloorgang van het socialisme moet onze generatie werken met opdrachtgevers van een heel ander slag.

De impact van deze omwenteling is enorm en vreemd genoeg lijkt niemand zich dat in die mate te realiseren. Enigszins chargerend zou je kunnen stellen dat een dominante idealistische drijfveer is vervangen door een dominante angst dat een plan niet voldoende geld zal opleveren. De terugtrekkende overheid laat het veld open voor commerciële ontwikkelaars die moeten opereren met marges die dermate klein zijn dat het ontwikkelen van nieuwe

ideeën een uiterst moeizaam proces wordt.

Als stedenbouwer heb je geen keuze, als je niet binnen de strikte commerciële beperkingen weet te opereren heb je simpelweg geen realiseerbaar plan. Tegelijkertijd beseffen de commerciële partijen ook heel goed dat ze een lange-termijnvisie moeten ontwikkelen om te overleven. Juist door het ontbreken van een sterke sturende overheid vullen zij dat vacuüm in. De belangen zijn tegenwoordig zo verweven dat de ontwikkelaars soms als overheden lijken te opereren.”

‘Postmetropolis’ is een concept dat de postmodernistische situatie van het stedelijk veld typeert. De centrale stad heeft haar primaat van weleer verloren aan suburbs, en dan vooral aan suburbs die zich ontwikkeld hebben tot zogenaamde ‘exurbs’, relatief autonome eenheden in het stedelijk veld, met een eigen centrum, arbeidsmarkt en dynamiek. De afhankelijkheidsrelatie met de centrale stad, zoals die bij suburbs bestaat, is verdwenen. Hoe ziet u Almere in het concept van de postmetropolis, als suburb of als ‘exurb’?

“Ik denk dat je Almere kunt zien als de vleesgeworden ‘exurb’. In de ontwikkeling van de identiteit van de stad is het dan ook heel belangrijk geweest dat Almere zich op een gegeven moment heel nadrukkelijk los heeft gemaakt van Amsterdam. Het boeiende aan Almere is daarbij dat het ‘de meest bedachte stad’ van Nederland genoemd wordt, maar dat die zich in werkelijkheid ontwikkeld heeft op een manier die door niemand voorzien is. Oorspronkelijk zou het zelfs geen stad mogen zijn, die rol was Lelystad toebedacht. Door een samenvoeging van omstandigheden, zoals het niet aanleggen van de Markerwaard, de aanzuigende werking van de binnenring van de Randstad en het overlopen van ‘t Gooi, groeide de stad op een manier die door niemand voorzien was. Hetzelfde geldt voor het stadscentrum zelf. Oorspronkelijk was Almere bedacht als een stelsel van vijf onafhankelijke kernen, gescheiden door grote groene zones. Tegen die intentie in, blijkt er als bijproduct van de groei een toenemende druk op het centrumgebied te ontstaan. Niks gelijkwaardigheid tussen de verschillende kernen, de druk richt zich, tegen de wensen van de oor-

spronkelijke planners in, op het centrum.”

Nu komt er van jullie hand een heus stadscentrum. Almere verlaat haar oorspronkelijke rol als suburb annex slaapstad. Is die ontwikkeling alleen een aanpassing aan de veranderde werkelijkheid, of ook een ambitie?

“Deze behoefte ontstond in zekere zin vanzelf. Op zich zou je je ook een model kunnen voorstellen waarbij de stad gewoon doorgaat met het produceren van zo’n 3.000 woningen per jaar en zo langzaam de polder vult. Om de zoveel huisjes zet je er een Gamma en een Albert Heijn bij en klaar is Kees. Maar het blijkt dat de alsmaar groeiende massa van de stad een soort zwaartepuntzoekende kracht veroorzaakt. Je kunt het met wat goede wil vergelijken met de ontstaansgeschiedenis van een ster die ook begint als een hoeveelheid stof waarvan de massa op een gegeven moment zo groot wordt dat er een implosie plaatsvindt en er een vaste kern ontstaat.

De politici in Almere hebben deze ontwikkelingen uiteraard herkend en onderdeel gemaakt van hun programma’s. Het imago en de identiteit van de stad is een ‘leitmotiv’ in de politiek geworden. Een stedelijk en duidelijk herkenbaar centrum wordt wat dat betreft heel belangrijk gevonden. Net zoals het hebben van een voetbalteam dat in de eredivisie meedoet.”

Ole Bouman stelt in Archis 1999/11 dat Almere geen vibrerende kosmopolitische geest heeft, geen asfaltjungle, geen daklozenkrantverkopers en bovendien sociaal homogeen is, geen zelfkant bezit en ook geen alternatieve scene en marginaliteit. Beoogt het stadshartplan van OMA een extrapolatie hiervan, of wil ze hiervoor een tegenwicht bieden?

“Ons plan richt zich op het vergroten van de diversiteit en het introduceren van andere ‘levensvormen’ en biedt in die zin wellicht een tegenwicht aan de al te grote homogeniteit van de stad. Tegelijkertijd zie ik mezelf niet als iemand die dat soort ontwikkelingen wil of kan orkestreren.

Wat we wel proberen is de monotypologie te doorbreken, zowel in ruimtelijke als in programmatische zin. Het gaat ons wat dat betreft niet alleen om de

(Foto Casper Stelling)

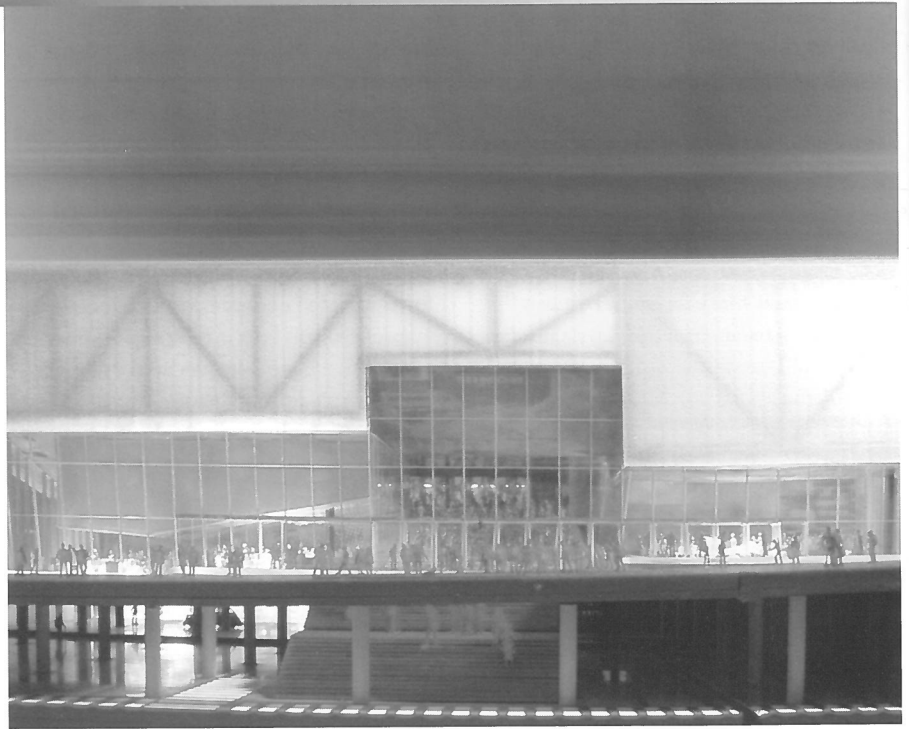
Floris Alkemada.

architectuur. Zo proberen we bijvoorbeeld het ziekenhuis dat in het centrum ligt en dat nu moet verdubbelen ertoe te bewegen niet naar de periferie te verhuizen maar de hoogte in te gaan. Het centrum is er niet alleen voor de pillenslikkende Veronicajeugd, bleke mensen in een pyjama horen er ook bij. Ons centrumplan richt zich op het mogelijk maken van een heel scala aan interacties tussen onderdelen die steeds vaker van elkaar gescheiden worden. Het introduceren van onvoorspelbare interacties zien we als een van de essentiële onderdelen van de stedelijkheid die we zoeken.”

Hoe valt de zorgvuldig geplande programmering van het toekomstige stadshart hierin te plaatsen? Op postmoderne leest geschoeide gesimuleerde stedelijkheid, of toch voldoende ruimte voor ongeplande interactie, onverwachte confrontatie en spontane culturele uitingsvormen?

“Onvoorspelbaarheid moet je plannen, inderdaad, dat is het bizarre. Het klinkt paradoxaal dat je voor het stadscentrum onvoorspelbaarheid voor ogen hebt en dat er tegelijkertijd meer geprogrammeerd en gepland wordt dan in een andere stad. Maar dat is juist de essentie. We willen alles mixen en op elkaar drukken en dan maar zien wat er gebeurt. Dat vraagt een strikte organisatie.

De huidige cultuur is er geen waarin bijzondere dingen gebeuren op het moment dat alle vrijheid gegeven wordt. In Almere heb je twee wijken, de Fantasie en de Realiteit, waarin de mensen volledige vrijheid hadden. Dan bouwt iedereen dus een bizar huisje, iets dat ook wringt. Dan zie je ineens een huis op z'n kop staan. Dat is niet de vrijheid waarvan wij denken dat de stad die nodig heeft. Het is een soort speeltuinidee, niet iets waar wij naar op zoek zijn. Bovendien is het zo dat op het moment dat je alles vrij laat, er nog zo veel regulerende krachten bestaan. Zo heb je hier bijvoorbeeld het ‘wilde wonen’, waar van alles zou mogen. Maar dan zie je dat als twee bewoners iets gebouwd hebben, ze zich vervolgens gaan bemoeien met wat hun burens doen omdat hun huis minder waard wordt als die het te gek maken. Zo zie je dat er meteen een soort zelfregulering in zit: het wordt ‘wild wonen’ genoemd maar ondertussen is het nog

Uit het Masterplan Almere.

hetzelfde. Wij hebben het besef dat op het moment dat je als stad iets bijzonders wilt doen, daar een heel zorgvuldige planning voor nodig is. In die zin is dit een experiment waarin we een soort structuur inrichten waarin er gedwongen interacties zijn. Voor alle duidelijkheid, we organiseren de interacties zelf niet, maar we creëren een systeem waarin niemand er onderuit kan, waardoor er dus ineens nieuwe combinaties voorkomen. Doordat normaal gesproken alles naast elkaar gepland wordt, zouden de relaties die hier zouden moeten ontstaan nooit plaatsvinden, waardoor er ook geen nieuwe dingen kunnen gebeuren. Wat precies die nieuwe dingen zijn of hoe deze gedefinieerd worden, dat ligt buiten ons bereik, maar binnen ons bereik ligt het bij elkaar brengen van werelden. Nogmaals, we kunnen niet voorspellen wat er gaat gebeuren, maar wat we wel kunnen doen is er voor zorgen dat er onvoorspelbare dingen gebeuren. Dit doen we vanuit de radicaliteit van een traditionele stad. De moderne stedenbouw is stedenbouw die per definitie conflicten probeert te vermijden door enorme gebieden in te nemen. Monocultuur. Functiescheiding. Dat is een veilige manier van steden ontwerpen. Maar daarmee worden ook veel aspecten onmogelijk gemaakt. Wat wij proberen is het terugbrengen van de radicaliteit in de stedenbouw. Die radicaliteit had vroeger natuurlijk een hele

andere achtergrond. Verdedigbaarheid van de stad was heel belangrijk en mensen moesten nog fysiek bij elkaar zitten om een eenheid te vormen. Wij proberen nu met heel andere mechanismen diezelfde radicaliteit in de steden terug te brengen.”

In veel nieuwe projecten wordt tegenwoordig teruggegrepen op vormtaal uit voorbije tijden. Op de drang naar nostalgische beelden wordt door projectontwikkelaars, architecten en stedenbouwkundigen gretig ingespeeld. Nabij Almere Haven wordt een middeleeuws kasteel gebouwd, inclusief originele kloostermoppen en in Almere Haven zelf wordt door middel van de architectuur een Hanzestad gesuggereerd. Komen er bewust niet van zulke postmoderne (stijl)middelen in het centrum?

“De keuze van Almere voor OMA hebben we destijds de freudiaanse vlucht voorwaarts genoemd. Mensen vluchten vaak juist die richting op waar ze het meest bang voor zijn. Almere doet dat in feite ook. Ze zijn bang voor moderne architectuur, maar zien in dat ze geen andere keus hebben en dus vluchten ze naar ons. Tegelijkertijd verlangen ze ook naar ‘net als vroeger’. Het kasteel bij Almere Haven is daar een uiting van. Dat is natuurlijk een volkomen ‘fake’, vals ding. Tijdens de bouw worden er gewoon betonnen muren gestort, waar oude kloostermoppen tegenaan worden geplakt. Het is enorm nep en

op de een of andere manier vindt een deel van de mensen dat helemaal geen bezwaar.

De unieke kwaliteit van Almere is dat het binnen de historisch gegroeide structuur van Nederland plotseling een volkomen nieuwe positie inneemt.

Waar andere steden in zekere zin gebukt gaan onder de kracht en pracht van hun historische centra, is Almere vrij om een adequaat antwoord op de moderne tijd te formuleren.

Amsterdam wringt zich in allerlei bochten om een prachtig, zeventiende-eeuws centrum aan de eisen van een heel andere tijd te laten beantwoorden. Het gevaar is daarbij levensgroot dat de vorm en de functie steeds verder uit elkaar komen te liggen. Met andere woorden dat steeds minder is wat het lijkt. De Disneyficering van de binnenstad.

Almere heeft als een van de weinige steden de mogelijkheid om vorm en functie bij elkaar te houden. De pioniersstad in de polder is in die zin ook de pioniersstad van de eenentwintigste eeuw. De eerlijkheid en waarachtigheid is de grootste schat die de stad met zich mee-

draagt. Het zou een enorme verspilling zijn om die op te geven en te mikken op een soort slappe historiserende stijl. Je verliest het dan per definitie, met Amsterdam om de hoek. De kracht van ons centrumplan is dat het ombarmhartig waarachtig wordt.”

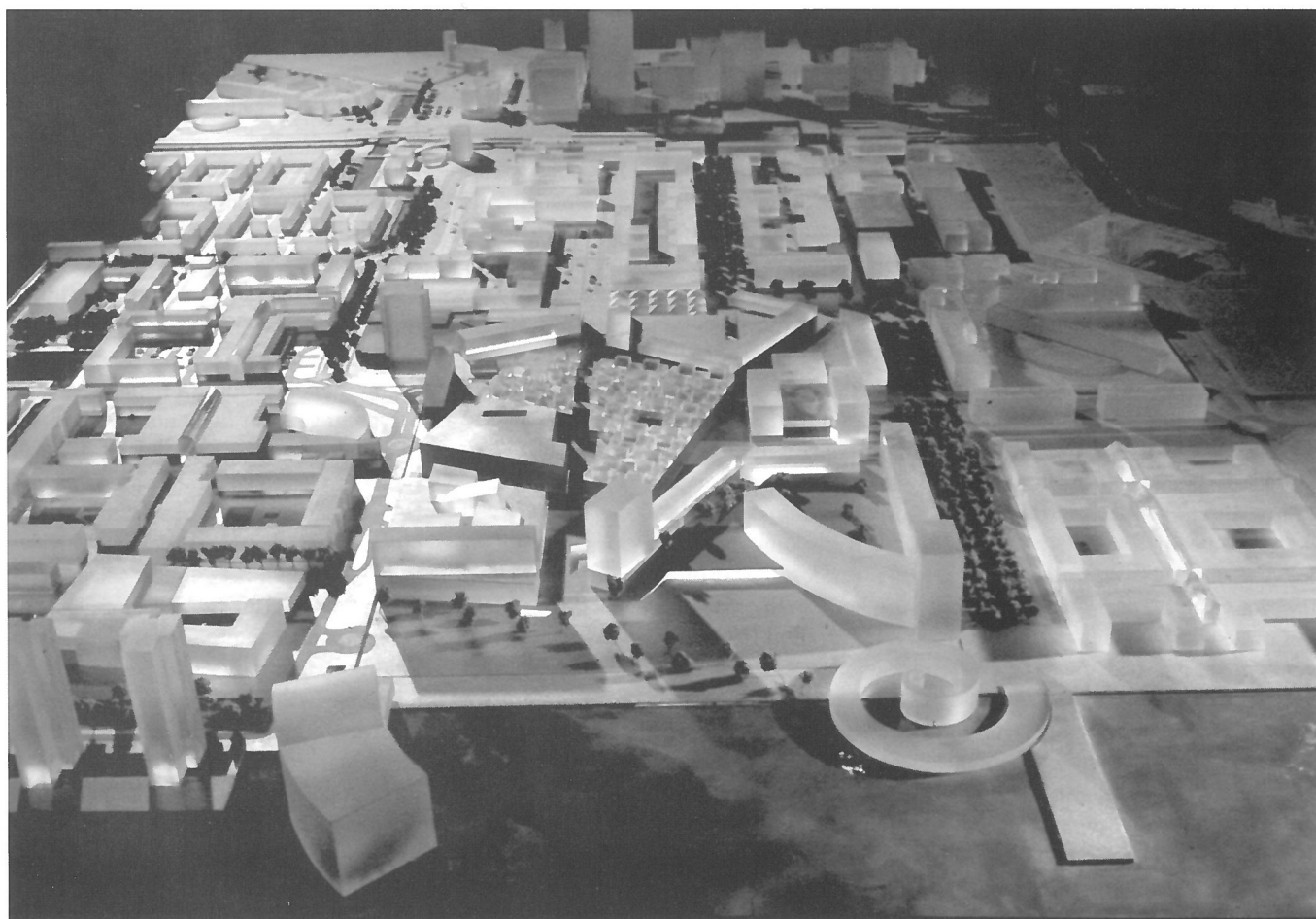
Jullie surfen niet dwars tegen de golven in?

“Je moet een zekere geoefendheid hebben, ja. Wat dat betreft hebben we vrij veel ervaring en weten we dus vrij goed waar we mee bezig zijn. En je zit natuurlijk niet alleen aan tafel, andere partijen weten ook wel hoe ze hun geld moeten investeren. Als stedenbouwer heb je geen politieke macht of macht die uitgaat van enorme geldstromen. Je hebt alleen de macht van je ideeën en een soort strategisch vernuft. Dat probeer je in te zetten. Dat is dus het grappige, dat je geen echte macht hebt, maar toch een positie claimt in het hele spel, gebaseerd op kennis, informatie en verbeeldingskracht.

Of het plan voor het centrum uiteindelijk echt gaat werken is iets wat de tijd gaat leren. Waar het om gaat is dat je

iets maakt dat verschillende vormen kan aannemen, wat op verschillende manieren gebruikt kan worden. Juist omdat het essentiële dat is wat je niet kunt vormgeven en niet kunt voorspellen. Waar het om gaat is dat je een structuur inricht die een zo groot mogelijk scala aan nu nog onvoorspelbare interacties mogelijk maakt.”

Redactie Agora

(Foto OMA)

Uit het Masterplan Almere.